

A nemzetközi pénzügyi válság hatásai a közel-keleti arab országokra, avagy hozzájárulhatnak-e a petrodollárok a válság megoldásához

Fehérvári László¹

1. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság által okozott arab veszteségek fő területei

Az arab országok mindegyike kénytelen volt szembenézni a nemzetközi pénzügyi válság negatív hatásaival, a válság kezdeti jelenségeire azonban egymástól eltérő módon reagáltak. Néhány ország tömegtájékoztatása arról igyekezett meggyőzni a helyi közvéleményt, hogy az adott ország mentesülhet a kedvezőtlen hatások alól. Legalább ennyire ellentmondásosak voltak a válságból kivezető módszereket taglaló javaslatok is, amelyek az erős állami, központi beavatkozás és azok ellenpontja melletti kiállás között ingadoztak.

Az elkerülhetetlen veszteségek az egyes országok gazdasági helyzetének jelentős különbségei miatt differenciáltan és egymástól eltérő területeken jelentkeznek. Fokozott veszteségek érték azokat az országokat, amelyek a korábbi években megnyitották kapuikat a nemzetközi globalizációs folyamatok előtt. Nagyarányú értékvesztés következett be az arab részvénypiacokon, érzékeny veszteségeket könyveltek el az arab szuverén jóléti alapok, az összeomlás szélére került néhány Öböl menti ország ingatlanszektora. Drámai fordulatok következtek be néhány arab ország ingatlanpiacán. Érzékenyen érintenék az arab országokat, ha a nemzetközi pénzügyi válság hatására tovább csökkenne az idegenforgalmi nevezetességeikhez fűződő nemzetközi érdeklődés, csökkennének idegenforgalmi bevételeik.

Az olajárak drasztikus zuhanása 2008 második felében közvetett vagy közvetlen formában negatívan érintette az arab térség valamennyi országát. A veszteségek pontos számba vételét nehezíti, hogy az illetékes arab szervek adósak a pontos és időbeni adatszolgáltatással, a magánszektor fontos pénzügyi intézményeinek a tevékenysége, a befektetések pontos irányai nem, vagy csak részben áttekinthetők. Egyes helyi pénzügyi szakértők a térség országaira jellemző laza pénzügyi ellenőrzési rendszer miatt szükségesnek tartják az arab pénzügyi, gazdasági irányító szervek szerepének növelését a nemzetközi pénzügyi válság hatására keletkezett térségbeli problémák enyhítése érdekében.

2. A nemzetközi pénzügyi válságot megelőző szakasz gazdasági mutatói

A gazdasági fejlődés ütemének lassulását megelőzően az arab országok gazdasági mutatói kedvezően alakultak. A gazdasági növekedés 2007 folyamán 5,7 %-ot tett ki, a 2008-at megelőző öt évben az olajtermelő arab országok átlagos fejlődési üteme szintén 5% felett volt. A kedvező gazdasági mutatók kialakulását elősegítették a gazdasági reformok, az infrastrukturális fejlesztések, a privatizálás, a magánszektornak nyújtott fokozott támogatás. A korábbiaknál nagyobb figyelem irányult a szolgáltató szektorra. A nyitottabb gazdasággal rendelkező arab országok belső adminisztratív korlátokat bontottak le, amellyel esélyt adtak a külföldi pénzügyi, gazdasági jelenlétnek.

¹ Nyugalmazott nagykövet, Közel-Kelet szakértő.

Elfogadták a mérvadó nemzetközi pénzügyi intézmények ajánlásait, a szabadabb tőkemozgás, a helyi valuták helyzetének stabilizálása érdekében. A valutaárfolyamok liberalizálása jótékonyan hatott az exporttevékenységre, javította a külkereskedelmi mérleget. Nyugati mintájú részvénytőzsdék jöttek létre, tőzsdék azonban mindmáig kisebb szerepet játszanak országaik gazdasági életében, mint a fejlett nyugati országokban és a külföldi tőke szerepe is sok esetben korlátozottabb, mint a náluk fejlettebb szabad piacgazdaságokkal rendelkező országokban.

Az olajtermelő arab országok a korábbi magas olajáraknak köszönhetően 2008 augusztusáig jelentős többletbevételeket realizálhattak. Ezeket az országokat kezdetben elsősorban a válság pénzügyi vonatkozásai érintették, de olajbevételeik tartós, drasztikus csökkenése kihat gazdasági életük más kulcsterületeire, valamint külföldi beruházó tevékenységük irányaira is. A tartósan alacsony olajárak esetén képtelenek lesznek finanszírozni az olajszektorban szükséges fejlesztéseket, bővítéseket, és csökkenni fognak azok a pénzeszközök is, amelyek az olajtermelő országok gazdaságaik olajon kívüli szektorainak fejlesztésére fordítanak.

3. Tőzsdék, ingatlan piacok

A tőzsdék és az ingatlanpiacok az arab országok gazdasági életének két, kiemelten fontos területét képezik. Az arab tőzsdéken forgalmazott részvények összege 2008-ban 1.098 trillió dollár volt. Az arab tőzsdék részvényárfolyamainak mutatói a nemzetközi pénzügyi válság hatására 2008 elejéhez képest mintegy 55 %-kal csökkentek. Ezen belül az öbölbeli tőzsdék 2008-ban 535 milliárd dolláros értékcsökkenést szenvedtek el. A legerősebb gazdasággal rendelkező Szaúd-Arábiában a tőzsdei árszintcsökkenés 57 %-ot tett ki. 2008 októberében, mindössze három nap alatt mintegy 65 milliárd dollár veszteség keletkezett. A második legnagyobb tőzsdével rendelkező Kuvaitban a tőzsdei árfolyam szintje 2008 folyamán 38 %-kal esett vissza. Dubaiban a részvények értékcsökkenése 67 %-os volt.

A részvényárfolyam zuhanások pánikhangulatot idéztek elő a helyi befektetőknel. A pánikot a kisbefektetők korábbi negatív tapasztalatai, a szaúdi és a kuvaiti tőzsdén a korábbi években bekövetkezett árfolyamzuhanások rossz tapasztalatai is táplálták. Igaz azonban az is, hogy a globális befektetők a nemzetközi pénzpiacokon elszenvedett veszteségeiket többek között az Öböl országokban is elhelyezett tőkéik kivonásával is igyekeztek csökkenteni.

Az olajbevételek magas árszínvonalának idején a külföldi befektetők jelentős összegű tőkéket helyeztek el az Öböl országok pénzpiacain többek között arra is számítva, hogy a magas olajbevételek hatására az öbölbeli nemzeti valutákat esetleg felértékelik. A viszonylagos pénzbenőség megkönnyítette az öbölbeli bankoknak, hogy hatalmas hiteleket bocsássonak a helyi ingatlanpiacok beruházói rendelkezésére.

A helyi valuták felértékeléséhez fűződő várakozások azonban nem igazolódtak be. Részen ennek hatására a külföldi befektetők jelentős tőkéket vontak ki az arab pénzpiacokról, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy az öbölbeli bankok likviditási problémákkal nézzenek szembe.

Az öbölbeli bankok hitelkereteinek beszűkülése negatívan hatott az addig virágzó ingatlanpiacokra. A nemzetközi pénzválság közvetett hatására az Egyesült Arab Emírségek ingatlanpiacán a befejezés előtt álló épületek, lakások eladhatósága lecsökkent, a potenciális vásárlók nem képesek megfelelő bankhitelekhez jutni. Dubaiban a helyi ingatlanszektor az utóbbi hat év sikeres eredményei után súlyos válságba került, amely maga után rántotta részben az ingatlanügyletekre épülő reklám

üzletágot is. Felfüggesztették a nagyberuházások kivitelezését, vagy erősen csökkentették ezek nagyságrendjét.

4. Az Öböl menti arab országok reagálása a nemzetközi pénzügyi kihívásokra

A hat gazdag olajtermelő arab ország egymástól eltérő módon reagált a pénzügyi válságra. Egyesek az erős központi, állami beavatkozás módszerét követték, garanciát nyújtottak a bankbetétekhez, rendkívüli finanszírozási mechanizmusokat hoztak létre, ún. passzív részvényekbe fektettek be, lazítottak a pénzkölcsönzés szigorán stb. A szaúdi gazdasági elemzők abban reménykednek, hogy az olajárak stabilizálódása esetén folytathatják majd a beruházásokat, amelyeket többek között a petrokémia, a közlekedés stb. területein határoztak el és változatlanul vonzó erőt gyakorolhatnak a külföldi tőkére. Ibrahim Al Assaf szaúdi pénzügyminiszter 2009 elején úgy nyilatkozott, hogy a szaúdi gazdaság a pénzügyi tartalékok folytán el tudja viselni a 2009-re tervezett 16 milliárd dolláros költségvetési deficitet.

Kuvaitban a legnagyobb beruházó intézmény, a Global Investment House 2008 decemberében bejelentette, hogy egy milliárd dollárra lenne szüksége külföldi adósságállománya kiváltására. 2009 januárjában a Kuwait Investment Authority kénytelen volt az egyik legnagyobb kuvaiti bank, a Gulf Bank segítségére sietni.

A KIA 418 millió dollárt biztosított a bank számára, hogy megmentse a derivatívákkal folytatott kereskedése folytán felhalmozott hatalmas adósságai miatt. A kuvaiti Al Joman Center for Economic Consultancy megállapítása szerint a közeljövőben több tucat kuvaiti vállalat kerülhet csődbe a nemzetközi pénzügyi válság hatására.

Az említettek mellett komoly pénzügyi gondokkal küzdenek más kuvaiti beruházó vállalatok is, egyre nehezebbé válik a kölcsönfelvétel. A válság kedvezőtlen hatásainak csökkentése, a gazdasági recesszió kivédése, valamint a hazai pénzügyi, bankszektor, a honi gazdasági vállalatok tevékenységének élénkítése céljából a kuvaiti kormány kb. 14 milliárd dollárt biztosított az állami alapokból. Garanciát nyújt valamennyi hazai banki betétért, továbbá kész a befagyott részvények felvásárlására is a bankszektor támogatása céljából.

Az Egyesült Arab Emírségek rendelkezik az arab világ második legerősebb gazdaságával. A GDP 2009 évi növekedését 3 % körülre prognosztizálják. A külföldi befektetők az EAE-ből 2008 második felében a nemzetközi pénzügyi válság hatására mintegy 57 milliárd dollárt vontak ki. A szövetségi kormány ezért jelentős pénzügyi összegeket, gyors segítséget biztosított a bankrendszer támogatására és védelmére. A kormány két, az EAE Pénzügyminisztériuma tulajdonában lévő bankot és két ingatlan forgalmazással foglalkozó vállalatot vont össze, hogy elősegítse kilábalásukat a válsághelyzetből és megerősítse piaci pozícióikat. Az EAE vezetői erősíteni kívánják a pénzügyi ellenőrzést mindazon helyi vállalatok, intézmények, beruházások felett, amelyekben az állami részvétel meghaladja az 50 %-ot.

Dubai, mint az Egyesült Arab Emírségek második legnagyobb tagállama nem szűkös szénhidrogén vagyonának, hanem térségbeli kereskedelmi, pénzügyi tevékenységének, az export, import forgalmának köszönhetette eddigi figyelemre méltó gazdasági eredményeit, jólétét. Dubai lényegesen költekezőbb beruházási politikát folytatott, mint az olajban gazdag Abu Dhabi. Dubai megalomániás terveinek megvalósítása során jelentős adósságállományt halmozott fel, amely a nemzetközi pénzügyi válság hatására nyolcvan milliárd dollárra szökkent fel. A gazdasági recesszió hatására elbocsátásokra került sor az indiai, pakisztáni, egyiptomi stb. vendégmunkások körében.

Szóba került többek között, hogy Dubai esetleg kénytelen lesz megválni az emírségekbeli légitársaságban birtokolt részvény pakettjének nagy részétől is. A Dubai által

felhalmozott adóssághegyek kezelése Abu Dhabi szerepének további felértékelődéséhez vezet az EAE-n belül, mivel egyedül Abu Dhabi képes arra, hogy kisegítse a bajba jutott vállalatokat Dubaiban.

5. A szerényebb bevételekkel rendelkező arab országok

A gazdag öbölbeli arab olajtermelő országoknál szerényebb bevételekkel rendelkező arab országokat a gazdasági recesszió, a termelés visszaesése, a növekvő munkanélküliség és a még mindig magasnak tekinthető inflációs tendenciák sújtják. Abban az esetben, ha az arab térségben dolgozó vendégmunkásaikra a térség gazdag olajtermelői nem, vagy csak kisebb mértékben tartanak igényt saját pénzügyi, gazdasági problémáik miatt, akkor a vendégmunkások jövedelmeinek a kiesése is csökkenteni fogja valuta bevételeiket. Számolniuk kell azzal, hogy a pénzügyi problémák elhúzódása esetén csökkenni fog annak a nemzetközi támogatásnak a mértéke is, amelyben eddig részesültek.

Térségbeli elemzők szerint a nemzetközi gazdaság fejlődési ütemének a lelassulása kihat a nemzetközi kereskedelemre és ezen keresztül csökkentheti az olyan bevételi forrásokat is, mint pld. a Szezi-csatorna használati díja.

A szegényebb arab országok törékeny gazdasági helyzetét, a nemzetközi válsággal szembeni kiszolgáltatottságát jól mutatja, hogy az arab világ lakosságának egyharmada, vagyis kb. 100 millió ember él a szegénységi küszöb alatt, jövedelmük nem haladja meg a napi két dollárt. Kb. 31 millió ember nem jut megfelelő táplálékhoz az arab világban. Az arab térség mezőgazdasági termelése csökken, míg a fogyasztás növekvő tendenciát mutat. A nemzetközi élelmiszer árak alakulása érzékenyen érinti az élelmiszer importra szoruló arab országokat, mivel a külföldről behozott élelmiszerek részaránya 50%.

6. Egyiptom helyzete

Amro Dzsamal gazdasági kutató megállapítása szerint a nemzetközi pénzügyi válság az egyiptomi gazdaságra, mint az arab térség egyik legnagyobb gazdaságára 2008-ban még viszonylag korlátozott hatást gyakorolt. Egyiptomnak az USA-val folytatott kereskedelme nem meghatározó jelentőségű, a gazdaság csak mérsékelten nyitott a külvilágra. A gazdasági szakértő ugyanakkor úgy vélte, hogy megvan a veszélye annak, hogy a nemzetközi válság hatására kialakuló gazdasági recesszió következtében lelassul Egyiptom gazdaság fejlődésének üteme, csökkenni fognak az állami bevételek, növekedni fog a költségvetési hiány, megugrik a munkanélküliek száma.

A külföldi befektetők visszariadhatnak az egyiptomi piaci befektetésektől, ami Egyiptom számára különösen az Öböl menti arab országok befektetői tekintetében bír kellemetlen következményekkel. Tovább csökkenhet Egyiptom fő exportcikkeinek, az olajnak, gáznak és acélipari termékeknek az ára, megcsappanhatnak az idegenforgalmi bevételek. Tekintettel arra, hogy az ország lakosságának jelentős rétegei a szegénységi küszöb alatt élnek, fontos kérdés, hogy az állam a jövőben miként támogatja az alap élelmiszerek árait.

Az állami szubvenciók jelentős csökkentése, vagy megvonása, az adóterhek növelése társadalmi elégedetlenséghez vezethet az országban. Husni Mubarak elnök ezért a közelmúltban megerősítette, hogy növelni kívánják a közkiadásokat, bátorítják a magánszektor beruházásait és több külföldi tőkét kívánnak Egyiptomba vonzani, elsősorban az öböl menti arab országokból.

2009-ben várhatóan további száz egyiptomi vállalatot privatizálnak, ami a munkanélküliség átmeneti növekedéséhez vezethet. A gazdaság irányítóinak meg kell

küzdeniük a változatlanul magas, húsz százalék feletti inflációs rátával. Az idegenforgalmi bevételek 2008-ban 8 milliárd dollár bevételt jelentettek, ami a GDP mintegy 16 %-át teszi ki. Intő jelnek tekinthető, hogy 2008 novemberében az idegenforgalmi bevételek csupán 2,8 százalékkal nőttek a szeptemberi tizenegy százalékkal szemben. A külföldi turisták számára visszatartó erőt jelentene, ha a gazdasági, pénzügyi problémák hatására megromlana Egyiptom belbiztonsági helyzete, gyengülne az országon belüli társadalmi stabilitás.

7. A nemzetközi olajpiaci helyzet alakulása

A Nemzetközi Energia Ügynökség számításai szerint a világgazdaság fejlődési üteme 2009-ben 1,2 százalékra mérséklődik. Az olaj iránti kereslet napi 85,3 millió hordóra csökken. A nemzetközi olajárak zuhanása arra kényszeríti az OPEC tagországokat, köztük a szervezet életében jelentős szerepet játszó arab olajtermelőket, hogy a termelés csökkentésével, a kínálat visszafogásával kíséreljenek meg befolyást gyakorolni az olajárak alakulására. 2008. december 17-én az algériai Wahran városban tartott értekezletükön a szervezet történelmének eddigi legnagyobb termelés csökkentését határozták el, mértékét 2,2 millió hordóban állapították meg. Ezzel együtt az OPEC 2008 folyamán összesen 4,2 millió hordónyi csökkentésről döntött.

A Fehér Ház korábbi szóvivője a wahrani találkozót követően rövidlátónak nevezte a döntést és kizártnak tartotta, hogy azt az OPEC tagországok meg tudnák valósítani, egyrészt az olaj iránti kereslet jövőbeni változásai következtében, másrészt azért, mert a tagországok egy része képtelen egy ilyen nagyarányú termelés-csökkentés végrehajtására. Az OPEC tagországok árbefolyásoló képességére, a termelés visszafogására vonatkozó terveik megvalósíthatóságára hatással lehet a szervezeten kívüli legnagyobb olajtermelő Oroszország együttműködési készsége az OPEC-el, valamint a szervezeten belüli Szaúd-Arábia termelés-csökkentési hajlandósága is.

Az olajárak drasztikus csökkenése jelenti a legnagyobb, legösszetettebb csapást az arab térség országainak gazdasági helyzetére. Az olajárak tartós ingadozása bizonytalanná teszi a fejlődés kilátásait, tervezhetőségét. Mint ismeretes, a 2008. augusztusi, hordónkénti, csaknem 150 dollárt elért árszintet követően 2009 januárjában az ázsiai piacokon 35 dollárra esett vissza és márciusban is csak 48 dollár körüli szinten mozgott.

Azokban az arab országokban, ahol az olajbevételek képezik a költségvetés legfontosabb tételét, az árszint zuhanása kihat a már elfogadott beruházási tervek jelentős részének a megvalósíthatóságára. Az elmúlt évtizedek árhullámzaiból tanulva a költségvetések összeállítói rendszerint nem az olaj rekord árszintjeiből indultak ki, hanem ennél lényegesebb alacsonyabb szintű olajbevételekkel kalkuláltak, de nem tudják mentesíteni magukat a fokozott társadalmi elvárásoktól a nagyszabású fejlesztési tervek kivitelezése során.

8. Arab Jóléti Alapok

Az állami tulajdonú arab jóléti alapok döntő részét az olajbevételek alapján jelentős valutatartalékokat felhalmozó öbölbeli országok hozták létre. Nem bankjellegű, hanem beruházási intézmények, az adott ország gazdasági, stratégiai politikájának az eszközei. Arab viszonylatban egyik bevallott céljuk az, hogy a létrehozó országoknak legyenek mozgósítható pénzügyi tartalékaik a bevételek csökkenése, költségvetési hiány esetén. A térségen belül a legrégebbit Kuvaitban alapították hosszú távú tartalékok képzése

céljából, a jövőbeni nemzedékek számára. Az alapot az éves olajbevételekből töltik fel, az éves olajjövödelmek kb. 10 %-át használják fel alapképzésre.

A világ legnagyobb tőkével rendelkező jóléti alapjának az Egyesült Arab Emírségekbeli Abu Dhabi Investment Authority-t vagyis az ADIA-t tekintik. Tőkéjét 780–900 milliárd dollárra becsülik. A legjelentősebb arab jóléti alapok hosszú éveken keresztül konzervatív befektetési politikát folytattak, a legismertebb, legerősebb gazdasági, pénzügyi alapokon álló amerikai és európai nagyvállalatok, bankok részvényeibe, valamint amerikai állampapírokba fektettek be.

Ezt a gyakorlatot a nagyobb hozam reményében 2007 második felében, az amerikai pénzügyi válság korai szakaszában részben feladták és a bajbajutott amerikai nagybankok, nagyvállalatok részvényeiből portfólióbővítés céljából jelentős tőkéket fektettek be.

A fejlett nyugati országok 2007 előtt erős fenntartásokkal kezelték a külföldi jóléti alapok felvásárlási kísérleteit, mivel ezek mögött nemcsak kereskedelmi, hanem egyéb politikai, stratégiai megfontolásokat, a legfejlettebb technológiák megszerzésére irányuló törekvéseket is láttak. Ez elsődlegesen az orosz és kínai hosszú távú befektetőket érintette, de az arab jóléti alapok ilyen irányú beruházási tevékenysége is erőteljes ellenérzésekbe ütközött a nyugati gazdaságok egyes szektoraiban.

Az arab szuverén jóléti alapok is a nemzetközi válság veszteségeket elszenvedő részévé váltak. 2008. évi veszteségeit a nemzetközi részvény és beruházási piacokon kb. 25 %-ra becsülik. A kuvaiti és az emírségekbeli jóléti alapok 2008-ban mintegy 12 milliárd dollárt fektettek be amerikai bankokba. Amerikai befektetéseikkel kapcsolatos veszteségeik egy része közvetlen veszteségként jelentkezett, az érintett amerikai intézmények csődbe jutása következtében. Közvetett veszteségeik a dollár gyengüléséhez, vagy az általuk birtokolt amerikai állampapírok kamatcsökkenéséhez is kapcsolható.

Az amerikai Council on Foreign Relations megállapítása szerint az Öböl Menti Együttműködési Tanács országainak külföldi portfóliós beruházásai 2008 folyamán kb. 80 milliárd dollárral csökkentek és az 1,2 trillió dolláros szintre süllyedtek. Ebben az összegben még nem jelentek meg az öbölbeli politikai elit szintén jelentős magánvesztései. Az ADIA 2007 novemberében 7.5 milliárd dollár értékben vásárolt az amerikai City Group csoport részvényeiből. A City Group részvényeinek értéke azonban a vásárlás óta hetvenöt százalékkal csökkent. Veszteségei hatására az ADIA az elmúlt időszakban elsősorban nem külföldi kintlévőségei jövedelmezőségének fokozására, hanem a külföldi kockázatok csökkentésére törekszik.

Az arab jóléti alapok problémája, hogy olyan nagy összegű tőkék felett rendelkeznek, amelyet a hazai, vagy térségbeli befektetési piacok nem, vagy csak kis részben tudnának felszívni. Az arab jóléti alapok figyelmét 2008 során nem kerülték el a távol-keleti piacokban rejlő pénzügyi lehetőségek, azonban ezeken a piacokon is komoly zavarok, veszteségek keletkeztek.

A távol-keleti piacok nem képezhetik az USA-ban rejlő pénzpiaci és beruházási lehetőségek alternatíváját, mivel kisebb volumenűek, pénzügyi infrastruktúrájuk sem olyan fejlett és bonyolult, mint az amerikai vagy az angol pénzügyi központok infrastruktúrája. Az ázsiai pénzpiacok egy részében hiányoznak a külföldi tőke befogadását, szabad mozgását biztosító feltételek, a beruházások védelméhez szükséges megbízható jogi háttér sem áll rendelkezésre.

A világméretű gazdasági recesszió hatására csökkennek azok az összegek, amelyeket az arab központi bankok a térségben alapított jóléti alapokba utalhatnak át, ami ezeket az alapokat eddigi stratégiájuk módosítására kényszerítik.

Az eddigi bankokra, pénzügyi intézményekre összpontosító befektetéseik mellett és helyett előtérbe helyezhetik a termelési területeket, infrastrukturális beruházásokat

csökkenthetik a magas kockázatokkal járó vállalatokat, feladhatják nemzetközi portfólióik egy részét. A helyi szakértők jelentős része a hazai, vagy térségbeli beruházások növelését szorgalmazza beleértve azt is, hogy a pénzforrásokat szükség esetén használják fel a térségbeli bankok likviditási gondjainak a megoldására.

A hazai gazdaságok felé fordulás szándéka ellenére nem minden jóléti alap kívánja feladni külföldi beruházásai folytatásának a lehetőségét. A 10 milliárd dolláros tőkével rendelkező bahreini Mumtalakat Holding Co, például nem kívánja megváltoztatni külföldi beruházási politikáját, az amerikai és az európai piacokat változatlanul rendkívül fontosnak tartja. Hasonló hangnemben nyilatkozott Mustafa al Simali kuvaiti pénzügyminiszter, aki szerint az állami tulajdonban lévő szuverén jóléti alap folytatni kívánja külföldi beruházási gyakorlatát.

Az arab szuverén jóléti alapok eddigi veszteségeik ellenére meg tudták őrizni likviditásukat és vagyonuk jelentős részét. Nem kívánják feladni a fejlett nyugati országokban szerzett eddigi pozícióikat, ezek értékének lehetőség szerinti megőrzésére törekszenek. Elvben képesek arra, hogy további csődbe, vagy csőd szélére került nyugati vállalatokat, intézményeket vásároljanak fel, bár kormányaik az elkövetkezendő időszakban elsősorban a helyi beruházásokban, a bankrendszer, a likviditás megerősítésében lesznek érdekeltek. Az arab szuverén alapok jövedelmezősége, tartalék képzési képessége a jövőben is nagymértékben függ majd a nemzetközi pénzügyi és gazdasági helyzet alakulásától, a jövőbeni olajáraktól.

9. Kilátások 2009-re

A nemzetközi gazdasági pénzügyi válság által kiváltott negatív tendenciák 2009-ben is folytatódnak a térség gazdasági életében. A gazdasági fejlődés üteme lelassul, az előzetes becslések szerint negyvenöt dolláros hordónkénti árat feltételezve nem haladja meg a 2 %-ot. Várható többek között, hogy számos arab országban jelentősen megnő a költségvetési deficit nagysága. Veszélyes tendenciák jelentkezhetnek a munkanélküliség frontján.

Az Arab Munkaügyi Szervezet vezetőjének adatai szerint a munkanélküliség rátája az arab országokban 14 % körül mozog, amely kb. 18 millió munkanélkülinek felel meg. 2009-ben várhatóan 5 millió munkavállaló fogja elveszíteni állását. A munkanélküliek között aránytalanul magas a fiatalok aránya. A legsúlyosabb helyzet a palesztin területeken alakult ki, ahol a munkanélküliség egyes területeken eléri a hetvenöt százalékot is. Abban az esetben, ha az arab országok képtelenek lesznek a jelenleginél hatékonyabb gazdasági együttműködés kialakítására, a munkanélküliek száma 21 millióra növekedhet 2010-ben. A romló gazdasági mutatók hatására növekszik azoknak az arab szakértőknek a száma, akik a milliós nagyságrendű külföldi munkaerő alkalmazása helyett "arabizálási" programokat sürgetnek.

10. Az iszlám bankrendszer és a nemzetközi pénzügyi válság

A dzsidai központú Iszlám Fejlesztési Bank 1975-ben kezdte el tevékenységét a sharia elvei szerint az Iszlám Konferencia Szervezet szakosított szervezeteként. Az IDB jegyzett tőkéje 4 milliárd iszlám dinár volt. (egy iszlám dinár kb. 1,3 dollárnak felelt meg). A viszonylag szerény kezdetek után az iszlám alapelveken nyugvó bankrendszer jelentős fejlődésen ment keresztül az utóbbi években. Forgalma évente mintegy 15 %-kal növekedett. 2003. évhez képest megháromszorozta volumenét, amely egyes szakértők szerint ma már 1 trillió dollár körül mozog. Az Iszlám Fejlesztési Bankhoz

tartozó bankcsoport 2008-ban 3 milliárd dollár tőkével hozta létre a Nemzetközi Iszlám Kereskedelmi és Finanszírozási Alapítványt a tagországok egymás közötti kereskedelmi tevékenységének a fejlesztése érdekében.

Mint ismeretes, a kölcsöntevékenység, a pénzügyi derivatívák, az un. „hedge fundok” gyakorlata, a rövid határidős ügyletek, a pénzügyi spekuláció tiltott tevékenységnek számít az iszlám bankrendszer gyakorlatában. Az iszlám bankok elutasítják a kamatszedés gyakorlatát, felfogásuk szerint a dollár nem szülhet újabb dollárokat. Helyette az un. Mudaraba, vagyis a kockázat megosztás elvét alkalmazzák, amely szerint a vállalkozóknak juttatott banki tőkék hozamán a vállalkozó és a bank osztozik.

Az iszlám bankrendszer hívei szerint saját gyakorlatuk közelebb áll a gazdasági reálfolyamatokhoz, mint a nemzetközi méretekben elfogadott, hagyományos, pénzügyi, banki tevékenység, ezért azt várták el az iszlám bankoktól, hogy megvédjék szereplőit a nemzetközi pénzügyi válság hatásaival szemben.

A kezdeti optimista vélekedések ellenére a nemzetközi válság közvetett hatásai a beruházó tevékenységet folytató iszlám bankokat sem kerültk el. Jelentősen beszűkültek külső pénzforrásaik, megemelkedtek bankközi műveleteik költségei és a finanszírozás általános költségei. Azok az iszlám rendszerben működő bankok, amelyek más, külső bankokkal közösen finanszíroztak energia, alapanyag beruházásokat, elsőik között tapasztalhatták a nemzetközi pénzügyi válság negatív hatásait.

Az egyik legnagyobb kuvaiti iszlám beruházó intézmény, az Investment Dar, amely korábban megvásárolta az angol Aston Martin autógyárat és új bankokat is kívánt nyitni Londonban és Dubaiban, 2009 elején nyilvánosságra hozta, hogy 1 milliárd dollár összegű sürgős kölcsönre lenne szüksége. A hír megdöbbenést keltett, mivel az Investment Dar 2008 harmadik negyedében még kétszámjegyű net profit növekedést jelentett be, miközben elhallgatta adósság állománya gyors növekedésének tényét.

11. A kuvaiti arab gazdasági csúcsértekezlet

Az arab államfők a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság negatív hatásának a mérséklése érdekében 2009. január 20–21.-én közös gazdasági csúcsértekezletet tartottak Kuvaitban. A tanácskozás napirendjét erősen befolyásolta azonban, hogy a csúcs előkészítési szakaszában került sor a gázai konfliktusra, ami átírta a csúcsértekezlet előzetesen egyeztetett napirendjét. Helyi szakértők előzetes becslései szerint a három hetes harcok során dollárban is milliárdos nagyságrendű károk keletkeztek. A károk pontos felmérését, az újjáépítés feltételeit nem lesz könnyű megteremteni, a teljes helyreállításhoz valószínűleg évek szükségesek. A csúcs a Gázai övezet újjáépítése céljából külön alapot hozott létre, a katar emír kétszázötven millió dollárt, a szaúdi király egy milliárd dollárt ajánlott fel.

Az arab országok 2005-ben hozzákezdtek az arab szabadpiaci övezet megvalósításához, erőfeszítések történnek az arab vámunió létrehozására. Rashid Mohamed Rashid egyiptomi kereskedelmi és ipari miniszter szerint a megfelelő politikai elkötelezettség hiányában az arab országok közötti kereskedelmi együttműködés elmarad a várakozásoktól, az arabközi kereskedelem az összarab kereskedelem csupán 10–15 %-át teszi ki. Magasszintű politikai döntések lennének szükségesek az arabközi gazdasági integráció felgyorsítására. Sok függ attól, hogy milyen további intézkedések történnek a kereskedelmi szolgáltatások liberalizálása, a személyek szabad mozgásának biztosítása érdekében.

A csúcsértekezlet előkészítő szakaszában különböző arab gazdasági fórumokon a résztvevők megvizsgálták az arab személy, tőke és áruforgalom szabad áramlásának lehetőségeit. Egyes helyi szakértők a kuvaiti gazdasági csúcs eredményei között tartják

számon azt, hogy egy ilyen szintű tanácskozáson első ízben tárgyalták meg a szolgáltatások arabközi szabad áramlásának kérdését is. Ahmed Luqman, az Arab Munkaügyi Szervezet vezetője az arab gazdasági csúcs érdekének tudta be, hogy a résztvevők a korábbiaknál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a szakmai képzésnek, az arab munkapiac olyan negatív jelenségeinek, mint a gyermekmunka, vagy a női munkavállalók előnytelen bérezésének kérdése.

A nemzetközi pénzügyi válság térségbeli hatásait illetően számos elképzelés, javaslat fogalmazódott meg. Ezek szorgalmazták az arabközi kereskedelmi kapcsolatok bővítését, az egyeztetések szükségességét gazdasági kérdésekben a különböző nemzetközi fórumokon. Felmerült az arab vendégmunkások számának növelése az olajban gazdag Öböl menti arab országokban. A célkitűzések között szerepelt az atomenergia békés célú felhasználása villamos áram előállítása céljából, a térségbeli gázhálózat kiszélesítése, regionális energiapiac létrehozása, a magánszektor fokozottabb bevonása a beruházásokba, az energiaszektorba.

A fejlesztendő területek között szerepelt az arabközi tengeri, szárazföldi és légi szállítás, ez utóbbi az idegenforgalom szerepének tovább növelése céljából. A csúcsértekezlet résztvevői elé 9–10 térségbeli nagyberuházás tervét terjesztették elő. Érdekesnek tűnt az az elgondolás, hogy a világ más gazdasági tömörüléseihez hasonlóan az arab országok vezetői is tartsanak rendszeres gazdasági témájú csúcsértekezleteket.

Térségbeli gazdasági szakértők nem számítanak arra, hogy a csúcs elé terjesztett gazdaságfejlesztési tervek gyors ütemben megvalósulnak, legjobb esetben is csak részleges, fokozatos megvalósításukról lehet szó. A kuvaiti emír kezdeményezte, hogy 500 millió dollár összegű alapot hozzanak létre az arab fejlesztési tervekhez szükséges pénzügyi források megteremtése céljából.

A kuvaiti gazdasági csúcsértekezlet dokumentumainak szűkszavú, vagy túlzottan általánosító jellege az arab államok közötti ellentétekkel, törésvonalakkal magyarázható. Igaz ugyan, hogy a mérsékelt és a radikális nézeteket valló arab államfők közeledtek egymáshoz. Jelentős ezzel kapcsolatban a szaúdi király és a szíriai elnök közötti kapcsolat helyreállítása. Az ellentétek azonban a viszonylag békülékeny légkör ellenére sem tűntek el, ezért nem lehetett részletes, konkrét terveket elfogadtatni a csúcsértekezlet résztvevőivel.

12. Az egységes Öböl menti valuta bevezetésének terve

Az öbölbeli olajtermelő arab országok nemzeti valutáik árfolyamát a dollárhoz igazítják. Ez alól csupán Kuvait kivétel, amely a dollár meghatározó szerepe helyett valutakosár révén határozza meg a kuvaiti dinár mindenkori árfolyamát. Az öbölbeli központi bankok követik a dollár sorozatos leértékelését és a dollár leértékelésekhez hasonló gyakorisággal és mértékben értékelik le saját valutáikat.

Részben a nemzetközi pénzügyi válság hatásának kivédése céljából az öbölbeli illetékes szervek ismét elővették azt a korábbi, hosszabb ideje dédelgetett tervet, hogy egységes öbölbeli valutát vezessenek be. A hat arab olajtermelő országot tömörítő Öböl Menti Együttműködési Tanács 29. csúcsértekezletén olyan álláspont született, hogy a közös valutát célszerű lenne már 2010 folyamán megvalósítani. Helyi pénzügyi szakértők egy része azonban kételyeit fejezte ki a közös valuta bevezetésével és közös, Öböl menti központi bank létrehozásával kapcsolatban.

13. Arab tőkéek bevonásának a gondolata a pénzügyi válság terheinek csökkentése érdekében

2007 végén még úgy tűnt, hogy a világ szuverén jóléti alapjai a kapitalizmus megmentőiként léphetnek fel. 2008 folyamán számos térségbeli szakértő annak a véleményének adott hangot, hogy a világszerte alapított jóléti alapok, amelyek ösztözként mintegy felével az arab jóléti alapok rendelkeznek, kiegészíthetik a fejlett nyugati országok vállalatait, pénzügyi intézményeit a hitelválság időszakában. A kuvaiti Al-Siyasa napilap arról tudósított, hogy az USA állítólag 290 milliárd dollárnyi pénzügyi segítséget kért 4 öböl menti arab országtól, amely az OPEC olajtermelésének felét adja.

Térségbeli lapjelentések szerint Gordon Brown angol miniszterelnök 2008. novemberi öbölbeli körútja kapcsán felmerült, hogy a gazdag arab olajállamok esetleg többszáz milliárd dolláros támogatást fognak nyújtani az IMF-nek, amelynek a tartalékai jelentősen lepadtak a pénzügyileg súlyos helyzetbe került országoknak eddig nyújtott támogatásai miatt. Az arab tőkéek bevonására irányuló tervekkel kapcsolatos térségbeli reagálások azonban korántsem voltak egységesek. Sheik Hamad bin Jassem Al Thani qatari miniszterelnök Gordon Brown qatari látogatása után például úgy nyilatkozott, hogy Qatar fontolóra veszi részvételét a nemzetközi pénzügyi válság leküzdésében.

Térségbeli szakértők jelentős része viszont fenntartásokkal fogadta az elképzelést, amit többek között azzal indokoltak, hogy az IMF-nek rendelkezésére bocsátandó pénzeszközök tulajdonosainak nem lenne lehetőségük érdemben hozzászólni felhasználásukhoz. A nemzetközi pénzintézeteknek nyújtandó támogatás ötlete egyébként is népszerűtlen a szuverén pénzügyi alapokkal rendelkező arab országok közvéleménye előtt is, amelyet a nyugati országok közel-keleti politikája, a palesztin kérdésben képviselt álláspontja motivál. Mindezek ellenére az Öböl menti gazdag olajtermelő országok számára kivételes lehetőség nyílna arra, hogy kapcsolataikat szorosabbra fűzzék az Obama adminisztrációval a nemzetközi pénzügyi válság leküzdése érdekében, mivel mind az amerikai adminisztráció, mind az Öböl menti arab országok közös érdeke, hogy a nemzetközi pénzügyi helyzet mielőbb stabilizálódjon.

Irodalom:

The Wall Street Journal 2009. január 27. Big Mideast Funds Scale Back Investments

Az öbölbeli pénzpiacok beszűkülése, okai, kezelési lehetőségei. Dr. Hamam al Shamaa. Al Jazeera, Szeptember 18, 2008

Az öböl menti arab tőzsdék mélyrepülésének időbeni egybeesésére utaló tényezők. Dr. Hamam al Shamaa. Al Jazeera, Szeptember 18, 2008

Egyiptom a társadalmi békét kockáztatja, ha nem védi meg a szegényeket a pénzügyi válság hatásai alól.

Amro al Shobaki és Mohamed Abu Basha. Al Jazeera, November 23, 2008

Dreams jobs in Dubai dry up. Simeon Kerr The Financial Times

Az Egyesült Államok segítséget kér az öböl menti arab országoktól Al Siyasa, 2008. november 20.

Brown believes Gulf states will help with bailout. International Herald Tribune November 2, 2008.

A pénzügyi világválság megfosztja a szuverén alapokat erejüktől. Natsuki Waki

A pénzügyi válság hatása az öböl menti országok ingatlan piacaira. Mamdouh Al-Wali, az egyiptomi Al Ahram főszerkesztő helyettese, gazdasági újságíró

Felhívások az arab tőkéek beruházására az arab világon belül. Abdel Hafedh al Sawi

A nemzetközi likviditási gondok hatására csökkent a jóléti alapok körüli viták hevessége. A londoni Al Sharq Al Awsat. 2008. november 21.

Are Islamic banks the financial institutions of the future? Middle East, November 30, 2008

Kuwaiti investment bank in default Reuters, International Herald Tribune, January 8, 2009

Mubarak figyelmeztet a pénzügyi válság Egyiptomra gyakorlandó hatásaira. Al Jazeera, November 23, 2008
Az EAE lépéseket tesz a bankok és Dubai ingatlan szektorának támogatására. Al Jazeera, November 24, 2008
Washington bírálja az OPEC termelés csökkentést előíró döntését. Al Jazeera, December 17, 2008
Three Arab Oil Phenomena in 2008. Walid Khadouri. April 17, 2008
Az Öböl pénzügyi besűkülésének okai. Al Jazeera, September 18, 2008